

Александра Табак
(Филозофски факултет, Нови Сад)

Изворни научни рад
УДК 811.163.41'374
811.163.41'374:613.95
DOI 10.19090/ppj.2020.51.5-37

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА НАЗИВА ЗА БОЛЕСТИ, СИМПТОМЕ И ЗНАКЕ У ДЕЛУ *ЧАДОЉУБ ИЛИ НЕГОВАЊЕ* *ДЕЦЕ У ПРВИМ ЖИВОТА ГОДИНАМА* ГАВРИЛА ПЕКАРОВИЋА (1836)¹

САЖЕТАК

У раду се даје предлог за лексикографску обраду назива за болести, симптоме и знаке забележене у делу *Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама* Гаврила Пекаровића, из 1836. године. Поред речника, дате су опште информације о медицини као научној дисциплини код Срба и урађено је поређење са савременим медицинским речницима: *Вишејезички медицински речник* и *Медицински лексикон*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: називи болести, симптоми, знаци, терминологија, медицина, 19. век.

1. Медицина као научна дисциплина код Срба

Иако се човек, сасвим је извесно, лечењем бави одвајкада, медицина (у научном смислу) родила се код Срба у време српске средњовековне државе и њен почетак блиско је повезан с друштвено-политичким и економским стањем у коме се тада налазила наша држава. У то време осећао се јак утицај Византије и Запада, а с обзиром на то да је Византија културно, политички и верски утицала на словенско становништво, српска медицина је била у уској вези с манастирима где су се углавном преводили и преписивали антички списи из школе Галена, Хипократа, Аристотела и др.

---

¹ Чланак је настао као резултат истраживања и писања мастерског рада *Називи за болести, симптоме и знаке у делу „Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама“ Гаврила Пекаровића (1836)*, под менторством проф. др Исидоре Бјелаковић.

(Станојевић 1953: 1028; Катић 1971: 11, Бјелаковић 2004: 5). Прве болнице отворене су управо при манастирима Хиландару (око 1191. г.) и Студеници (1208), а отворио их је Свети Сава. Византијски утицај је био најјачи пред крај 13. века након Милутинових освајања византијских области у Повардарју. У препису *Шестоднева Јована Егзарха*² нашли су се битни делови из биологије и физиологије (Катић 1971: 13). Што се тиче западњачког утицаја, долазио је из Италије³ преко Котора, јер је српска средњовековна држава одржавала одличне културне и трговачке везе с Италијом. Да је постојао западњачки утицај, говори нам и то да се у Хиландарском медицинском кодексу налази 12 списа и архивских докумената из старог Котора. Веома битно је истаћи да је српска медицина у средњем веку имала изграђену медицинску терминологију о чему нам сведочи неколико сачуваних споменика међу којима је свакако најзначајнији Хиландарски медицински кодекс⁴ (Катић 1971: 57). Све до 15. века, српска медицина константно расте и развија се, али њен раст бива прекинут пропашћу српске средњовековне државе и доласком Турака на Балкан када почиње њена регресија и такво стање ће бити до друге половине 18. века, тачније до 1757, када ће се појавити први лекар доктор медицине, Јован Апостоловић. С њиме ће средњовековна медицина престати и почеће савремена европска (Катић 1971: 11; 1971: 64). Након појаве Јована Апостоловића, у другој половини 18. века, у Војводини су постојала 3 школована лекара, а у првој половини 19. века чак 31. Тада почиње и да излази медицинска књижевност по доктору А. С. Шевићу све до 1836. г. (Станојевић 1953: 1031). Једно од дела које је изашло у тој „едицији”, било је и дело *Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама* 1836. Гаврила Пекаровића. С појавом првих лекара почињу да ничу и прве болнице – у Новом Саду отворена је 1730, у Вршцу 1779, у Сремским Карловцима 1779.

---

² Преписао га је Теодор Граматик 1236. по налогу Доментијана.

³ У граду Салермо налазила се чувена медицинска школа.

⁴ Хиландарски медицински кодекс је најзначајнији медицински споменик, пронађен у библиотеци манастира Хиландар. Пронашао га је 1952. Ђорђе Сп. Радојичић. Има 204 листа, написан је српском рецензијом и потиче с краја 15. или почетка 16. века. Овај спис је доказ да утицај западноевропске медицине није био само ограничен на земље којима је италијанска култура била доминантна, јер се у овом споменику налазе списи салеренско-монпелееске школе који нису били написани на латинском језику (Катић 1971: 33).

године (Бјелаковић 2004: 8). Први санитет обновљене Србије (Србије за време кнеза Милоша Обреновића) основан је због тога што је он желео да школовани лекари који су завршили медицину на европским универзитетима дођу у Србију. Они су углавном долазили у личну службу кнеза и његове породице. Пред крај прве Милошеве владавине у Србији је било 9 лекара (Драгић 1971: 173). На крају 19. века почело је оснивање Друштва за чување народног здравља, које је 1902. године почело с радом и за чијег је председника изабран др Милан Јовановић Батут. Ово друштво је имало за циљ да се народ здравствено просвећује тако што ће се отворити разни курсеви за сеоске домаћице (Драгић 1971: 178). Медицина, као наука и као култура, започета је још 1838. у крагујевачком Лицеју, да би 1841. Лицеј био пресељен у Београд, 1853. унапређен, 1863. претворен у Велику школу, 1905. у Универзитет, коме је 1919. додат Медицински факултет у Београду (Станојевић 1953: 1053).

2. Предмет, корпус и циљ истраживања

Предмет овог рада је лексикографска обрада назива за болести, симптоме и знаке који су били заступљени у предстандардној епоси српског језика. Корпус за анализу представљао је дело Гаврила Пекаровића⁵ *Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама* (1836). Овај лекар је рођен 1811.⁶ у Оросламошу⁷ надомак Кикинде. О њему се мало зна у литератури о историји медицине, а и уопште. Написавши своју докторску дисертацију *Disertatio inauguralis medica de salitina*, завршава студије медицине у Пешти 1836. и добија титулу доктора медицине. *Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама*⁸ прва је књига о неговању деце код нас. Г. Пекаровић ју је написао још као студент, али је објављена 1836. године у Будиму, док је предговор написан у Пешти 1. фебруара исте године. Књига је посвећена „Високоблагородној госпои Анастасији Нако от Великог Сент-Миклош рођ. Вучетић“. *Чадолуб* није оригинално дело – као главни узор за ову књигу Пекаровићу је послужила Хуфландова (немачки хигијеничар) књига из

⁵ Биографија и остале информације о животу Гаврила Пекаровића су преузете од: Токин (1953) и Павловић–Велисављев (1995).

⁶ Павловић и Велисављев наводе да је година рођења Г. Пекаровића 1812.

⁷ Банатско Аранђелово.

⁸ У наставку ће се користити само *Чадолуб*.

1799.⁹ *Чадолуб* је сматран допуном Пејчићеве књиге *Руководитељ к свеопштем у здрављу* (1830) и представља упутства за неговање мале деце како би се сачувала од многобројних болести, телесних мана и смртности. Књига је малог формата, на свега 104 странице, садржи 46 поглавља и писана је предвуковском ћирилицом. Тек 1979. године је умножена на 3000 примерака, а до тада су постојала само два. Најлепше године свог живота овај лекар је провео у Вршцу у који је дошао 1836. године, где је радио као лекар Српског опшћества и као управник Српског шпитаља и у ком је упознао Јована Стерију Поповића коме је био лични лекар и пријатељ. О дубини њиховог пријатељства сведоче чињенице да је Стерија Г. Пекаровићу посветио *Тврдицу*¹⁰ и да су на вршачком гробљу сахрањени један поред другог по сопственој жељи. Гаврил Пекаровић је умро 8. марта 1851, али се његови савети из *Чадолуба* и данас примењују, те се он може сматрати зачетником српске и јужнословенске педијатрије (в. Токин 1953; Павловић–Велисављев 1995). Мотиви за избор медицинске терминологије за тему овог рада били су жеља да се прикупи лексичка грађа и састави речник медицинских назива с обзиром на то да је здравље битан сегмент човековог живота од његовог рођења, необично интересовање за медицину, али и будуће мајчинство. Основни задатак овог истраживања је издвајање термина¹¹ у виду речника. Ексерцирана грађа дата је у виду речника с дефиницијом и потврдом оригинала.

⁹ Dr. Christ. Wilh. Hufeland's Guter Rath an Mütter über die physische Erziehung der Kinder.

¹⁰ Видети посвету у *Тврдици*.

¹¹ Термини су речи које представљају називе за појмове у одређеним научним областима (научна, техничка, уметничка) и њихов језички знак се поклапа са одговарајућим појмом у појмовном систему дате научне области (Горган-Премк 1988: 15; Драгићевић 2007: 20; Бјелаковић 2017: 18; Масановић 2018: 11). Установљено је и шта термин све треба да „поседује“ да би био идеалан, тј. да би се разликовао од општег лексичког фонда: 1) транспарентност (прозирност значења), 2) интернационалност, 3) устаљеност (да буде прихваћен), 4) краткоћа (моноксемски), 5) системност (да буде у систему), 6) недвосмисленост, 7) прецизност, 8) несинонимност, 9) одсуство експресивности и стилска неутралност, 10) слаба метафоризација (Šipka 1998: 128).

3. Лексикографска обрада

С обзиром на то да је овај речник намењен широј читалачкој публици, а не само лингвистима, грађа у речнику је транскрибована и узбучена према савременој азбуци српског језика (Кашић 1984: 94) како би се на овај начин олакшало читање овог дела управо онима који нису лингвисти и омогућило да створе општу и ширу слику о медицинској терминологији 19. века (Бјелаковић 2017: 198). Транскрипција је рађена према упутствима Александра Младеновића (1979). Уз многе одреднице дат је и систем забележених вишечланих јединица – под *Изр.* Структура речничког чланка у овом раду подразумева следеће елементе: 1. одредницу (транскрибовану једночлану или вишечлану терминолошку јединицу) маркирану болдом, 2. граматичку информацију: уз именице: обележје рода (м, с, ж), уз придеве: наставци који носе обележје рода (-а, -о), уз глаголе: обележје вида (сврш. и несврш.), 3. регистровану форму у оригиналу (дату у угластим ортографским заградама), 4. дефиницију (у курсиву) ако је пронађена у изворима, а ако није, употребљен је симбол (?), 5. потврду са ширим контекстом у којем је пример забележен с иницијалима, називом дела у виду скраћенице, годином и страном на којој је пример забележен, 6. изразе (*Изр.*) (в. Бјелаковић 2013; Бјелаковић и Цветковић-Теофиловић 2017). Приликом дефинисања коришћени су следећи речници: *Речник српскохрватског књижевног језика I–VI*, *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика*, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XIV*, као и *Грађа за медицинску терминологију*. Уколико би се приликом навођења контекста испустио део који није релевантан за потврђивање дате одреднице, он би се означавао угластом заградом и трима тачкама: [...]. Приликом давања дефиниција код *Изр.*, оне нису даване код устаљених спојева прозирног значења (нпр. *бол прсију*). С друге стране, редовно су дефинисани вишечлани спојеви непрозирне семантике (нпр. *велика болест*). У речнику се налазе и поједине речи и изрази који на први поглед могу изазвати недоумице у вези с оправданошћу смештања у речник (нпр. *бува*, *мртвом подобно лежати*), а критеријуми за то су свакако били патологија и симптоматологија, нпр. ујед буве на човековој кожи изазива свраб и осип, али исто тако, у зависности ког је домаћина бува пре имала, може пренети кугу, мишји тифус, док је псећа бува посредан домаћин пантљичаре; а израз *мртвом подобно лежати*

представља стање „одложене смрти” и губитак животних функција, услед губитка услова за правилан рад мозга, односно кому.

4. Речник

Б

БАЛА ж <бала*> *слуз из уста и носа; слина*. – Што се пакъ положенія детета при спавану тиче, никадъ неваля на леђа, но садъ на одной садъ на другой страни да лежи, еръ ако на леђи узлежи, бале ћеду му се изъ носа у уста и грло слити, кое га лако угнявити могу (ГП – Ч 1836: 70).

БЕЗВРЕМЕНИ РОЂАЈ м <безвременый рођай> *порођај који не пада у одговарајуће време, неблагоприят, преурађен*. – Девочице, кое се измалена јошгъ на нђга навикну, носе га понайвише и онда јошгъ, кадъ се већ удаду, и трудне постану; онда пакъ управъ убиточно естъ, еръ разширеніе материце и изображеніе детета препятствуюћи прераный, или безвременый рођай узрокуе (ГП – Ч 1836: 66).

БЕЛО ПРАЊЕ с <бело пранѣ> *појачан секрет код жена, бели вагинални исцедак*. – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднімъ и найопаснімъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело

пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногоъ узрока свету доеня дужность пренебрегаваю, отъ правдолюбиве природе опредѣлене награде [...] (ГП – Ч 1836: 13).

БЛЕДИТИ несврш. <бледити> *остајати без природног руменила, без животне боје*. – Но и овде има изјатія; ако е сирѣчь Мати, или дойкиня врло слаба, илѣ мало млека имаде, дете напротивъ яко и при добромъ апетиту, ако оне при доеню боль прсию сувость уста и грла, зуянѣ ушню осећаю; а дете поредъ овы безъ свакогъ узрока неспокойно спавати, бледити, мршавити почне, то е, макаръ се првогъ живота месеца збыло, знакъ да дете са самомъ сисомъ задовољно ніе, зато му поредъ ове и друга ела давати почети валя (ГП – Ч 1836: 51).

БОЛ м <боль> *непријатан осећај телесне, физичке патње због повреде или болести, поремећаја у организму*. – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднімъ и найопаснімъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса;

запаленіе, отврдненіе, ракъ материце [...] (ГП – Ч 1836: 13).

Изр. **бол прсију** м <болъ прсию> – Овако дете стомахъ обтеретити неће, а матиће избегнути многа коекаква зла, као: болъ прсию, протисли, сувость уста, кашаль и проч. коя бы ю, кадъ ова наблюдавала небы, врло лако мучити могла (ГП – Ч 1836: 21).

БОЛЕСТ ж <болесть*> *нездраво стање организма изазвано поремећајем његових животних функција; обољење.* – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри илјадама сведоче, да башѣ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгадніимъ и найопасніимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногоъ узрока свету деня дужность пренебрегаваю, отъ правдолюбиве природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

Изр. **велика болест** ж <велика болесть*> lat. *epilepsia* (Батут) *болест која се исповљава повременим нападима губитка свести с грчевима и трзајима читавог тела; падавица.* – Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опетъ

дужность ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овамо принадлеже: [...] 6. Кое наклоность къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена (ГП – Ч 1836: 28).

внутрења болест ж <внутреня болесть*> *болест унутрашних органа.* – Но съ овимъ задовольнити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштѣ, да некашлѣ, да іой неударая уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болесть и проч (ГП – Ч 1836: 31).

водена болест ж <водена болесть*> lat. *hydrops* (Батут) *нагомилавање течности око зглобова и у трбушиној дупљи.* – [...] нити е мало число жена, кое су само збогъ пренебрегнутогъ доеня хектику, водену болесть, свакояке душевне болести и проч: на себе навукле (ГП – Ч 1836: 14).

водена болест главе ж <водена болесть главе*> lat. *hydrocephalus*. *водена глава, гидроцефалус.* – Но ако башѣ то и ніе, опетъ сироте мале туѣгѣ млека зла слѣдства необилазе: разрану имѣ се уста, поквари стомахъ, добию повраћиванѣ, цревопролитіе, водену болесть главе, и понайвыше, падши у

суву болестъ, на брзо жалостный животъ свой окончаваю (ГП – Ч 1836: 16).

грудна болест ж <грудна болестъ*> *болести грудног коша и органа у њему, грудобоља, туберколоза.* – Деца се яко усиляваю, ноге имъ се, немогући цело тело држати, криве, тако исто и кичменица, речена орудія кваре прси, наклоность къ грудным болестима узрокую и т.д. (ГП – Ч 1836: 75).

душевна болест ж <душевна болестъ*> *психичко, ментално обољење.* – И сама страшна она породильна грозница, коя породилъ илядама у вѣчность преселява, по многи славны лекара мнѣнью, одъ разудареног по тѣлу млека произылази, и понайвыше на оне, кое недою, напада; нити е мало число жена, кое су само збогъ пренебрегнутогъ доеня хектику, водену болестъ, свакояке душевне болести и проч: на себе навукле (ГП – Ч 1836: 14).

навући болест сврш. <навући болестъ*> *оболети, разболети се.* – Ова може чрезъ преправлянѣ силнога млека ослабити и свакояке болести на себе навући; оно пакъ чрезъ много ело желудкацъ покварити, повраћиванѣ, цревопролитіе, грижу, и друга зла добити може (ГП – Ч 1836: 19).

наследствена болест ж <наслѣдствена болестъ*> *она која се преноси као карактеристика, особина, стање и сл. од предака на потомке, наследна болест.* – Налази се и тако несреѣны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опеть дужность ову

извршавати несмеду; ерь бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвећъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. (27) 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рѣаво млеко имаду. 5. Кое крвь плюю или блюю. 6. Кое наклоность къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 28).

прилѣпчива болест м <прилѣпчиве болестъ*> *заразна болест* – Налази се и тако несреѣны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опеть дужность ову извршавати несмеду; ерь бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овамо принадлеже: 1. Отвећъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рѣаво млеко имаду. 5. Кое крвь плюю или блюю. 6. Кое наклоность къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 28).

сува болест ж <сува болесть*> *грудна болест, туберкулоза*. -Тврда и врло густа ела узрокују грижу, цревопролитіе, наклоностъ къ гукама (шкрофулама), добрацу (rhachitis), сувой болести, много пута и саму напрасну смртъ (ГП – Ч 1836: 51).

БОЛЕСТАН, -сна, -сно *који је захваћен болешћу*.

Изр. **болесна глава** ж <болестна глава*> – Уваћена већ кора извидати се може слѣдуюћимъ начиномъ: намазати валя болестну главу съ неосолѣном мащѣу, мало после добро е опрати валя са сапунскомъ водом [...] (ГП – Ч 1836: 88).

болесна материца ж <болестна материца*> – Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можностъ доеня притяжаваю, опетъ дужностъ ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: [...] 8. Кое материцу болестну имаду (ГП – Ч 1836: 28).

болесне сисе ж <болестне сисе> – Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можностъ доеня притяжаваю, опетъ дужностъ ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: [...] 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду (ГП – Ч 1836: 28).

болесне тајне части ж <болестне тајне части> – Но съ овимъ задовољити се

нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неударяю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тајне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (31)

БУВА ж <бува*> обично мн. *мали инсект без крила (lat. Pulex) из реда Arhaptera, дугих ногу порешених за скакање и са усним прибором подешеним за бодѣње и сисање, који живи као паразит на човеку и топлокрвним животињама, хранећи се њиховом крвљу*. – Много пута дете плаче што е здраво стегнуто, што на нечистой постельици лежати мора, што му тѣло зло положеніе има, што га скуплѣни у утробы ветровы муче, што га стенице, ил' буве кољу и т.д. ако се дакле у овимъ обстоятелствама стегнуте свезе попусте, ако се дете изъ нечистогъ одѣла у чисто преобуче, ако се отъ ветрова чрезъ тренѣ трбуа съ врућим фланеломъ, илити пакъ чрезъ еданѣ клистиръ опрости, ако се отъ бува ил' стеница отрѣби, ако му се тѣлу добро положеніе даде; то се оно на ново безъ свакогъ ела утиша и сладко заспи (ГП – Ч 1836: 18).

В

ВЕНЕРИЈА ж <венерія*> *lat. syphilis (Батут) заразна венерична болест*. –

Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опеть дужность ову извршавати несмеду; ерь бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету своємъ шкодити могле. Овамо принадлеже: [...] 7. Кое прилѣпчиве болести, венерию, шугу, и проче друге имаду (ГП – Ч 1836: 28).

ВЕТРОВИ У УТРОБИ м мн. <ветрови у утробы*> *гасови који се развијају у цревима, стомаку.* – Болъ кодъ мале дече понайвыше производи отъ скуплѣны у утробы ветрова (ГП – Ч 1836: 73)

Г

ГЛАВЕ ГАД м <главе гадъ> *пръавитина на кожи глави новорођенчета.* – Ако се съ главе гадъ, кои се отъ испаренія главе съ праомъ соединѣногъ рађа, дуго време неопере, то онъ како годъ кора каква целу главу покрые: млечна кора (ГП – Ч 1836: 88).

ГЛУПОСТ ж <глупость> *умна ограниченост.* – Што се тиче яки пића, као ракіе, вина, пива, рума, ликера, розоліе, кафе и проч. отъ ныи како годъ отъ отрова децу чувати валя, ерь она душевне силе слабе, растенѣ препятствую, глупость, шлогъ, различны части запаленіе, гукѣ, суву болестъ, напрасну смртъ, и многа друга зла узрокую (ГП – Ч 1836: 57).

ГНОЈ м <гной*> *жућкастозеленкаста густа течност која настаје у ткиву човечијег или животињског организма услед запаљења, а садржи делове распаднутог ткива, леукоците и*

бактерије. – Ело найпре у уста у зети, изжватати, и ныи съ плювачкомъ, а може быти и съ смрдливимъ гноемъ уваляти, естъ еданъ отъ найгадніи, и за дете найубиточніи обычая (ГП – Ч 1836: 48).

ГРБА ж <грба*> *деформација кичме у виду избочине на леђима, као последица болести кичме.* – Ако промыслимо: 1-0 да силне оне болести, с' коима се невина мала дечица онако горко борити мораю. 2-0 Да безчислене оне тѣла мане, као: грбе, криве ноге, руке, вратъ, и т.д. кое неизброиме дечице стасъ онако грозно нарушаваю. 3-е да найпосле и саме оне силне напрасне смерти, кое выше нег' половину новорођены изъ обятія нѣжны родителя онако свирѣпо отргаваю, ако велимъ сва ова промыслимо, то ћемо лако увидити, да начиѣ децу неговати отъ свакогъ и у свакомъ смотренію едно отъ найвећи вниманія заслужуе (ГП – Ч 1836: предговор)

ГРБАВО ТЕЛО с <грбаво тѣло*> *тело које има деформацију кичме у виду избочине на леђима, као последица болести кичме или старачких промена у кичми; погурено, погрбљено, гураво тело.* – Рђава е раана такођеръ узрокъ, да се силна деца съ худым укоченымъ и грбавымъ тѣломъ по земљи вући мораю; кою бы поредъ пристойне раане на дику и радость родителя, па обрану отечества красно израстила была (ГП – Ч 1836: 10).

ГРИЖА ж <грижа*> 1. lat. enteralgia, 2. lat. dyspepsia neonatorum (Батут). *дизентерија, оштар бол у трбуху праћен осећајем печења, гризења.* –

Такођеръ некъ недопусти неискуснымъ бабицама новорођеному коекакве цревопролителне сокове у грло сипати; ерь ови лако грчеве, грижу, запаленіе желудца, црева, опасно повраћиванѣ, цревопролитіе и друга зла узроковати могу; а нису нуждни: ерь, као што реко, перво млеко најболѣ детета желудкач чисти (ГП – Ч 1836: 17).

ГРЧ <грчъ*> lat. spasmus (Батут) *нагло и болно стезање желуца*. – [...] Оно сирѣчь много пута туђе млеко отнюдь сносити неможе, како га у стомахъ узме, одма грчеве добіе, и повратити га мора (ГП – Ч 1836: 16).

ГУКА ж <гука*> *израслина на грлу која настаје растом штитне жлезде*. – Тврда и врло густа ела узрокую грижу, цревопролитіе, наклонось къ гукама (шкрофулама), добрацу (rhachitis), сувой болести, много пута и саму напрасну смръть (ГП – Ч 1836: 51).

Д

ДОБРАЦ м <добраць*> lat. rachitis *дечија болест која се испољава у деформацији костију и зглобова, услед недостатка витамина D¹*. – Тврда и врло густа ела узрокую грижу,

¹ У Батутовој *Грађи за медицинску терминологију* и у *Етимологјском речнику* Петра Скока појављује се следеће значење које је различито од значења датог у оригиналној потврди у загради: lat. morbilli, *фрус* (Батут); *чибуљица у деце по лицу* (Скок); *оснице, мале богиње*.

цревопролитіе, наклонось къ гукама (шкрофулама), добрацу (rhachitis), сувой болести, много пута и саму напрасну смръть (ГП – Ч 1836: 51).

Ж

ЖУЉ м <жуль*> lat. clavus (Батут). *задебљало место на кожи дланова, табана и др. настало услед притиска*. – Ципелице некъ небуду уске, кратке, ерь ове растенѣ прстію препятствую, жуљве и проч: узрокую (ГП – Ч 1836: 65).

З

ЗАГНОЈЕНИЈЕ с <загноеніе> *оно што је загнојено*. – Ако бы се дакле видало, да се гадъ овај на главы купити начинѣ, и да чрезъ купанѣ у чистой воды неђе да сиђе, то га са сапуномъ спрати валя, ерь изображена већ кора сврабежъ, боль, запаленіе коже на главы, загноеніе, красте и друга зла узрокуе, препятствуе испареніе главе, растенѣ косе и проч (ГП – Ч 1836: 88).

ЗАГНОЈИТИ СЕ сврш. <загноити се> *почети лучити гној, напунити се гнојем (о ранама и сл.)*. – Ноге и друге оближе части, после сваке столице съ мокримъ сунђеромъ добро отрти валя, ерь другоячіе се лако запалити, загноити и разранявити могу (ГП – Ч 1836: 90).

ЗАГРЦНУТИ СЕ сврш. <загрцнути се*> *изгубити дах, моћ гутања и говора, добити грч у грлу*. – Што се положенія детета при сисаню тиче, оно на крило скору хоризонтално валя да буде; да се пакъ много млека на

еданпутъ у уста спустило, и дете загрцнуло небы, нужно е, да Мати брадавицу выше уста детета држи и помало претискуе (ГП – Ч 1836: 21).

ЗАГУШЕНА КРВ ж <загушена крв*> *крв која је густа, згрудвана, згуснута, згрушана.* – Болъ кодъ мале дече понайвыше производи отъ скуплѣны у утробы ветрова, отъ загушене у каковой тѣла части крви, и отъ скуплѣногъ у белой джигерицы шлайма, пакъ шта узроке ове лакше него дречанѣ удалити може (ГП – Ч 1836: 73).

ЗАПАЛЕНИЈЕ с <запаленіе> *реакција организма на разна штетна дејства која се манифестује повишењем температуре, отоком, црвенилом и сл.; запалење.*

Изр. **запаленије беле цигерице** с <запаленіе беле джигерице> *запалење плућа.* – Но ово јоштъ ніе све, но скуплѣно у сисама млеко лако се по тѣлу разударити, и најблагородніи тѣла части као: мозга, беле и црне джигерице, слезыне, и т.д. запаленіе узроковати може, отъ кои несреѣне ове или напрасно умру, или тако ослабе, да цео будуцій животъ ни зашто друго, но за правый гробъ сматрати мораю (ГП – Ч 1836: 13).

запаленије коже на глави с <запаленіе коже на главы> – Ако бы се дакле видало, да се гадъ овај на главы купити начинѣ, и да чрезъ купанѣ у чистой воды неѣе да сиѣе, то га са сапуномъ спрати валя, ерѣ изображена веѣ кора сврабежѣ, болъ, запаленіе коже на

главы, загноеніе, красте и друга зла узрокуе, препятствуе испареніе главе, растенѣ косе и проч (ГП – Ч 1836: 88).

запаленије материце с <запаленіе материце> – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри илядама сведоче, да башѣ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгадніимъ и найопасніимъ болестима подложне есу, лютый болъ, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч (ГП – Ч 1836: 13).

запаленије мозга с <запаленіе мозга> – Особито некъ се клоне, операцие, кое къ нѣма не принадлеже, извршавати, као: претискати отечену главу, рѣшити заращенѣ езыкъ и т.д. Ерѣ перво лако жестоко запаленіе мозга, друго пакъ гадне уста ране узроковати може (ГП – Ч 1836: 7).

запаленије очію с <запаленіе очію> – Едно јоштъ овде напоменути морамъ, сирѣчь: да добро пазити валя да не бы дете како одма после роѣая, тако и касніе, озебло, ил' великой светлости подложено было; ерѣ перво поредѣ силни други зла, често и саму напрасну смерть; второ пакъ жестоко запаленіе очію узрокуе (ГП – Ч 1836: 9).

запаленије сиса с <запаленіе сиса> – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри илядама сведоче, да башѣ оне, кое свету

дужность ову пренебрегаваю, найгаднімъ и найопаснімъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч (ГП – Ч 1836: 13).

запаленије слезине с <запаленіе слезине> – Но ово іоштъ ніе све, но скуплѣно у сисама млеко лако се по тѣлу разударити, и найблагодородніи тѣла части као: мозга, беле и црне джигерице, слезине, и т.д. запаленіе узроковати може, отъ кои несреѣне ове или напрасно умру, или тако ослабе, да цео будушій животъ ни зашто друго, но за правый гробъ сматрати мораю (ГП – Ч 1836: 13).

запаленије стомаха с <запаленіе стомаха> – За много воде греяти неморати, многе матере место купаня праанѣ деце употребљаваю; обаче ово ни близу она добра свойства непритяжава, коя купаня, чрезъ нѣга дете лако озебсти и запаленіе мозга, беле и црне джигерице, стомаха и проч: на себе навуѣи може (ГП – Ч 1836: 87).

запаленије желуца с <запаленіе желудка> – Такођеръ некъ недопусти неискуснымъ бабицама новорођеному коекакве цревопролителне сокове у грло сипати; ерѣ ови лако грчеве, грижу, запаленіе желудка, црева, опасно повраћиванѣ, цревопролитіе и друга зла узроковати могу; а нису нуждны: ерѣ, као што реко, перво млеко найболѣ детета желудка чисти (ГП – Ч 1836: 17).

запаленије црева с <запаленіе црева> – Такођеръ некъ недопусти неискуснымъ бабицама новорођеному коекакве цревопролителне сокове у грло сипати; ерѣ ови лако грчеве, грижу, запаленіе желудка, црева, опасно повраћиванѣ, цревопролитіе и друга зла узроковати могу; а нису нуждны: ерѣ, као што реко, перво млеко найболѣ детета желудка чисти. (ГП – Ч 1836: 17).

запаленије црне цигерице с <запаленіе црне джигерице> – Но ово іоштъ ніе све, но скуплѣно у сисама млеко лако се по тѣлу разударити, и найблагодородніи тѣла части као: мозга, беле и црне джигерице, слезине, и т.д. запаленіе узроковати може, отъ кои несреѣне ове или напрасно умру, или тако ослабе, да цео будушій животъ ни зашто друго, но за правый гробъ сматрати мораю (ГП – Ч 1836: 13).

ЗАПАЛИТИ СЕ сврш. <запалити се> *добити упалу, запальење*. – Ноге и друге оближе части, после сваке столице съ мокримъ сунђеромъ добро отрти валя, ерѣ другоячіе се лако запалити, загноити и разранявити могу (ГП – Ч 1836: 90).

ЗАРАШТЕН ЈЕЗИК м <зараштень, заращень езыкъ> lat. ankyloglossia *урастао, прирастао, везан језик (?)* – Особито некъ се клоне, операцие, кое къ нѣима непринадеже, извршавати, као: претискати отечену главу, рѣшити заращень езыкъ и т.д. Ерѣ перво лако жестоко запаленіе мозга, друго пакъ гадне уста ране узроковати може. – Отокъ главе отъ саме природе спада, особито ако се тихо кои путь на данѣ

прочеше; зараштень пак езыкъ разрѣшити не бабице, но лекара дужность естъ (ГП – Ч 1836: 7).

ЗЛО РАЗВЕЈЕНЕ СИСЕ ж мн. < зло развееене сисе> *неразвијене груди*. – Неможе мати свету доеня дужность извершавати у слѣдуюћимъ случаевима: 1. Ако умре. 2. Ако су іой сисе зло развееене, ако су іой брадавице тако мале, велике ил' дубоко ураштене, да дете нипошто сисати не може (ГП – Ч 1836: 27).

ЗНОЈ м <зној> *течност коју луче знојне жлезде кроз поре на кожи; знојење*. – Избегавати валя много перѣ, ерѣ ово велику врућину, немирно спаванѣ, ружне сне, зној, слабостъ и проч: узрокуе (ГП – Ч 1836: 67).

ЗНОЈАВАН, -вна, -вно <знояванъ*> *који је ознојен, коме је избио или кога је облио зној*. – Ништа мања и праанѣ свогѣ места имаде, после сваке сирѣчь столице, укалѣне детета части добро опрати валя; но да се и овомѣ приликомѣ чрезѣ озеба шкода каква детету принела не бы, пазити валя да се опране части отма добро осуше, да вода не буде врло ладна, да се знояавно дете напрасно неопере (ГП – Ч 1836: 87).

ЗУЈАЊЕ УШИЈУ с <зуюнѣ ушію> у *ушима имати осећај шума, брујања, одзвањања*. – Но и овде има изятія; ако е сирѣчь Мати, или дојкиня врло слаба, илѣ мало млека имаде, дете напротивѣ яко и при добромѣ апетиту, ако оне при доеню боль прсию сувостъ уста и грла, зуюнѣ ушію осећаю; а дете поредѣ овы

безѣ свакогѣ узрока неспокойно спавати, бледити, мршавити почне, то е, макарѣ се првогѣ живота месеца збыло, знакѣ да дете са самомѣ сисомѣ задовольно ніе, зато му поредѣ ове и друга ела давати почети валя (ГП – Ч 1836: 51).

И

ИЗОБРАЖЕНА КОРА ж <изображена кора> *темењача, краста жућкастог изгледа на глави кора*. – Ако бы се дакле видило, да се гадѣ овај на главы купити начинѣ, и да чрезѣ купанѣ у чистой воды неће да сиће, то га са сапуномѣ спрати валя, ерѣ изображена већѣ кора сврабежѣ, боль, запаленіе коже на главы, загноеніе, красте и друга зла узрокуе, препятствуе испареніе главе, растенѣ косе и проч (ГП – Ч 1836: 88).

К

КАШАЉ м <кашаль> lat. tussis (Батут). *нагло избацивање ваздуха из плућа на уста због надражаја слузокоже грла*. – Овако дете стомахѣ обтеретити неће, а матиће избегнути многа коекаква зла, као: боль прсию, протисли, сувостъ уста, кашаль и проч. коя бы ю, кадѣ ова наблюдавала небы, врло лако мучити могла (ГП – Ч 1836: 21).

КАШЉАТИ несврш. <кашляти*> *нагло избацивати ваздух из плућа на уста због надражаја слузокоже грла*. – Но съ овимѣ задовольити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отѣ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодѣ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носѣ или уши, да ніе

ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштгъ, да некашлѣ, да іой неударяу уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутрениу какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

КВАРИТИ несврш. <кварити> *деловати неповольно, штетно на квалитет, стање, здравље нечега, шкодити (нечему).*

Изр. **кварити зубе** <кварити зубе*> – Найпосле кваре и саме зубе, ако се и онда іоштгъ, кадъ ови избіяти веѣъ почну, употребляваю (ГП – Ч 1836: 49).

кварити прса <кварити прса*> – Деца се яко усиливаю, ноге имъ се, немогуѣи цело тело држати, криве, тако исто и кичменица, речена орудія кваре прси, наклоностъ къ грудным болестима узрокую и т.д. (ГП – Ч 1836: 75).

КРАСТА ж <кроста*> lat. crusta (Батут). *кора, скарама од сасушене крви, лимфе и гноја која се ствара на месту повреде или инфекције.* – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужностъ ову пренебрегаваю, найгадніимъ и найопасніимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногъ узрока свету деня дужностъ пренебрегаваю, отъ правдолюбиве

природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

КРАСТАВ, -ва, -во <краставъ> *онај који има красте.*

Изр. **крастав нос** м <краставъ носъ> – Краставъ носъ добро е съ вышереченымъ отъ белогъ слеза теіомъ прати (ГП – Ч 1836: 90).

краставе сисе ж мн. <краставе сисе> – Налази се и тако несреѣны матера, кое макаръ да можностъ доеня притяжаваю, опетъ дужностъ ову извршавати несмеду; ерь бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвеѣъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рѣаво млеко имаду. 5. Кое крвь плюю или блюю. 6. Кое наклоностъ къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 27–28).

КРВ БЉУВАТИ несврш. <бљувати крвь*> *искашљавати крв услед обољења плућа (обично од туберколозе).* – Налази се и тако несреѣны матера, кое макаръ да можностъ доеня притяжаваю, опетъ

дужностъ ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овамо принадлеже: [...] 5. Кое крвь плюю или блюю (ГП – Ч 1836: 28).

КРИВ, -ва, -во <кривъ*> *који је изгубио свој нормалан, правиан облик, деформисан.*

Изр. **крива леђа** <крива леђа*> – Ако за време доеня обадве сисе задоста млека имаю, то садъ одну, садъ другу детету пружати валя; ерѣ ако оно све еднако изъ исте сисе узсиса, лако разроко, или кривы леђа постати може (ГП – Ч 1836: 20).

криве ноге <криве ноге> – Ако промыслимо: 1-0 да силне оне болести, с' коима се невина мала дечица онако горко борити мораю. 2-0 Да безчислене оне тѣла мане, као: грбе, криве ноге, руке, вратъ, и т.д. кое неизброиме дечице стасъ онако грозно нарушаваю. 3-е да најпосле и саме оне силне напрасне смерти, кое выше нег' половину новорођены изъ обятія нѣжны родителя онако свирѣпо отргаваю, ако велимъ сва ова промыслимо, то ћемо лако увидити, да начиѣ децу неговати отъ свакогъ и у свакомъ смотреию едно отъ найвећи вниманія заслужуе (ГП – Ч 1836: предговор).

криве руке <криве руке> – Ако промыслимо: 1-0 да силне оне болести, с' коима се невина мала дечица онако горко борити мораю. 2-0 Да безчислене оне тѣла мане, као: грбе, криве ноге, руке, вратъ, и т.д. кое неизброиме

дечице стасъ онако грозно нарушаваю. 3-е да најпосле и саме оне силне напрасне смерти, кое выше нег' половину новорођены изъ обятія нѣжны родителя онако свирѣпо отргаваю, ако велимъ сва ова промыслимо, то ћемо лако увидити, да начиѣ децу неговати отъ свакогъ и у свакомъ смотреию едно отъ найвећи вниманія заслужуе (ГП – Ч 1836: предговор).

криви врат <кривы вратъ*> – Ако промыслимо: 1-0 да силне оне болести, с' коима се невина мала дечица онако горко борити мораю. 2-0 Да безчислене оне тѣла мане, као: грбе, криве ноге, руке, вратъ, и т.д. кое неизброиме дечице стасъ онако грозно нарушаваю. 3-е да најпосле и саме оне силне напрасне смерти, кое выше нег' половину новорођены изъ обятія нѣжны родителя онако свирѣпо отргаваю, ако велимъ сва ова промыслимо, то ћемо лако увидити, да начиѣ децу неговати отъ свакогъ и у свакомъ смотреию едно отъ найвећи вниманія заслужуе (ГП – Ч 1836: предговор).

криво растење <криво растенѣ> – Сиротой дечицы боль узрокуе, слабу кожуцу разчешава, пакъ много пута и криво растенѣ узрокуе (ГП – Ч 1836: 65).

КРМЕЉ м <крмель> *громуљца жућкасте згуснуте слузне лучевине из очију.* – У очима скупљѣнъ крмель неваля съ поплюванимъ прстом копати; но съ поквашеномъ крпицомъ спрати га треба (ГП – Ч 1836: 89).

КРОВОПРОЛИТИЈЕ МАТЕРИЦЕ <кровопролитіе материце> *кварење материце* – Одѣло онда некъ промене, кадъ преко млечне грознице преиђе, креветске пакъ хальице онда, кадъ кровопролитіе материце ил' са свимъ престане, ил' баремъ знаменито попусти; само у случаю, ако бы исте збогъ великогъ кровопролитія, или другогъ каквогъ узрока, врло укаляне были, отма и после рођая променити треба (ГП – Ч 1836: 24).

М

МЛЕЧНА ГРОЗНИЦА ж <млечна грозница*> *повишење телесне температуре које настаје код жене одмах после порођаја због наглог надлажења млека.* – Пре дакле, него што мати млечну грозницу добіе, доволно е, ако дете 4 највише 6 пута у 24 сата надоено буде, цело друго време у спаваню валя да пробавля (ГП – Ч 1836: 18).

МЛЕЧНА КОРА ж <млечна кора> lat. *eczema seborhoicum (neonatorum)* (Батут). *темењача, краста жућкастог изгледа на глави.* – Ако се съ главе гадъ, кои се отъ испаренія главе съ праомъ соединѣног рађа, дуго време неопере, то онъ како годъ кора каква целу главу покрые: млечна кора (ГП – Ч 1836: 88).

МНОГО МОКРЕЊЕ с <много мокренѣ> *обилно и често уринирање.* – Многи тей напреже, обтеређява стомахъ, много мокренѣ, а чрезъ то мршенѣ узрокуе (ГП – Ч 1836: 57).

МОДРИЦА <модрица*> ж *модра, тамноплава мрља на телу настала од подливане, скупљене крви (као последица ударца, јаког притиска на кожу и сл.).* – У првомъ случаю ће највише на ручицы, съ коіомъ е главу отъ якогъ ударца сачувало, или ти пакъ на стражницы едну модрицу добити, у другимъ пакъ може руку уганути, сломити и проч (ГП – Ч 1836: 77).

МРТВОМ ПОДОБНО ЛЕЖАТИ несврш. <мртавомъ подобно лежати*> *бити у водоравном положају без знака живота.* – Ништа манѣ има случаева, гди се и после овы дысанѣ и кровотеченіе непочинѣ, но дете безъ свакогъ живота знака мртвомъ подобно лежи, и онда нужда са собомъ доноси друга средства употребити [...] (ГП – Ч 1836: 5).

МРШАВИТИ несврш. <мршавити> *постајати мршав, губити на тежини, слабити, мршати.* – Но и овде има изаятія; ако е сирѣчъ Мати, или дойкиня врло слаба, илѣ мало млека имаде, дете напротивъ яко и при добромъ апетиту, ако оне при доеню боль прсию сувость уста и грла, зуянѣ ушню осећаю; а дете поредъ овы безъ свакогъ узрока неспокойно спавати, бледити, мршавити почне, то е, макаръ се првогъ живота месеца збыло, знакъ да дете са самогъ сисомъ задоволно ніе, зато му поредъ ове и друга ела давати почети валя (ГП – Ч 1836: 51).

МРШЕЊЕ с <мршенѣ> *губљење на тежини, мршављење.* – Многи тей напреже, обтеређява стомахъ, много

мокренѣ, а чрезъ то мршенѣ узрокуе (ГП – Ч 1836: 57).

Н

НАЗЕБ м <назебъ*> *обољење горњих дисајних органа (услед неотпорности на хладноћу), прехлада.* – Особито отъ назеба породила валя да се чува; зато некъ недопусти, да се врата собе нѣне свакій часъ отвараю, ил' да се съ ладногъ воздуха дошавши напрасно къ нъой приближую (ГП – Ч 1836: 23).

НАПРАСНА СМРТ ж <напрасна смертъ*> *изненадни нагли престанак живота, животних функција организма.* – Особито некъ се Мати, да после силніе какове страсти, као: страха, гнѣва, жалости, радости и т.д. такођеръ после великогъ движенія тѣла, назеба, и проч. нафришко дете ненадои, ерѣ чрезъ речена се у нъой млеко тако поквари, да као отровъ на дете дѣйствуе; повраћиванѣ, цреврополитіе, грижу, грчеве, да и саму напрасну смертъ кадкадъ преузрокуюћи (ГП – Ч 1836: 20).

НАПРЕЗАТИ СТОМАК несврш. <напрезати стомахъ*> *доводити стомак у стање оптерећења, грчење.* – Многѣи тей напреже, обтеређява стомахъ, много мокренѣ, а чрезъ то мршенѣ узрокуе (ГП – Ч 1836: 57).

О

ОБВИЈЕНО ПУПЧИЈЕ УЖЕ ОКО ВРАТА с <обвиено пупчіе уже око врата> *пупчана врѣца која је омотана, завијена, увијена око врата.* – Дысанѣ и

крвотеченіе есу найнужніа за животь новорођеногъ дедета условія; зато како се дете на свѣтъ роди, перво и перво старанѣ да намъ буде, да се дысанѣ и крвотеченіе у нѣму започети може. – Ако бы дакле узрокъ какавъ речена дѣйствія препятствовао, то га што брже отъ детета удалити валя. Овымъ између многи други принадлежи 1-во обвиено пупчіе уже око врата, кое што брже одвити, или, ако то у краткости быти неможе, отсећи валя. 2-о Напунѣна уста съ балама, коя фришко съ прстомъ очистити треба (ГП – Ч 1836: 5).

ОЗЕБ м <озебъ*> *обољење горњих дисајних органа (услед неотпорности на хладноћу), прехлада, назеб.* – Ништа манѣ и праанѣ свогъ места имаде, после сваке сирѣчъ столице, укалѣне детета части добро опрати валя; но да се и овомъ приликомъ чрезъ озеба шкода каква детету принела не бы, пазити валя да се опране части отма добро осуше, да вода не буде врло ладна, да се зноявно дете напрасно неопере (ГП – Ч 1836: 87).

ОЗЕПСТИ сврш. <озебсти*> *разболети се услед назеба, прехладити се, назебсти.* – Едно јоштѣ овде напоменути морамъ, сирѣчъ: да добро пазити валя да не бы дете како одма после рођая, тако и касніе, озебло, ил' великой светлости подложено было; ерѣ перво поредѣ силни други зла, често и саму напрасну смертъ; второ пакъ жестоко запаленіе очію узрокуе (ГП – Ч 1836: 9).

ОСАКАТИТИ сврш. <осакатити> *учинити сакатим, убогаљити.* – [...]

оной пакъ коя луду моду детета свогъ здравлю и срећи предпочитуе, и нѣга отъ мале малоѣи съ убиточнимъ орудіемъ овимъ осакатити трудисе, изъ свегъ срца желимъ, да доживи жалостно оно магновеніе, кадъ витка ћерка нѣна и сама матеромъ постае, и да собственимъ очима види, како иста грозномъ мукомъ уморена, за едно съ милимъ плодомъ своимъ тавногъ гроба жертва постае (ГП – Ч 1836: 66).

ОСЛАБИТИ сврш. <ослабити*> *изгубити на телесној тежини, смршати; оронутти, онемоћати (услед болести)*. – Но ово јошть ніе све, но скуплѣно у сисама млеко лако се по тѣлу разударити, и најблагогородни тѣла части као: мозга, беле и црне джигерице, слезыне, и т.д. запаленіе узроковати може, отъ кои несрећне ове или напрасно умру, или тако ослабе, да цео будушій животъ ни зашто друго, но за правый гробъ сматрати мораю (ГП – Ч 1836: 13).

ОТВРДНЕНИЈЕ МАТЕРИЦЕ ж <отврдненіе материце> *ствдрњавање материце*. – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, најгадніимъ и најопасніимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногоъ узрока свету деня дужность

пренебрегаваю, отъ правдолубиве природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

ОТЕЧЕН, -ена, ено *који је набрекнут, надувен*.

Изр. **отечена глава** ж <отечена глава*> – Особито некъ се клоне, операцие, кое къ нѣма не принадлеже, извршавати, као: претискати отечену главу, рѣшити зарашенъ езыкъ и т.д. Ерѣ перво лако жестоко запаленіе мозга, друго пакъ гадне уста ране узроковати може (ГП – Ч 1836: 7).

отечене ноге ж <отечене ноге> – Но съ овимъ задоволити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

отечене руке ж <отечене руке> – Но съ овимъ задоволити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна,

да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неударая уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутрєню какву болєсть и проч (ГП – Ч 1836: 31).

ОТОК м <отокъ> *отечено место, отекина.*

Изр. **оток главе** м <отокъ главе> – Особито некъ се клоне, операциє, кое къ нѣма непринадеже, извршавати, као: претискати отечену главу, рѣшити зарашєнь єзыкъ и т.д. Ерѣ перво лако жестоко запалєніє мозга, друго пакъ гадне уста ране узроковати може. – Отокъ главе отъ саме природе спада, особито ако се тихо кои путь на дань прочеше; зарашєнь пак єзыкъ разрѣшити не бабице, но лекара дужность єсть (ГП – Ч 1836: 7).

П

ПЛЪВАТИ КРВ несврш. <плювати крвь*> *избацивати крв из уста.* – Налази се и тако несрєѣны матера, кое макаръ да можность доєня притяжаваю, опєть дужность ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ дєдету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвеѣѣ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рѣаво млеко имаду. 5. Кое крвь плюю или блюю (ГП – Ч 1836: 28).

ПОВРАТИТИ сврш. <повратити> *избацити кроз уста примљєну храну, избљувати.* – [...] оно сирѣчь много пута туѣе млеко отнюдь сносити неможе, како га у стомахъ узме, одма грчеве добіє, и повратити га мора. Но ако башъ то и ніє, опєть сироте малє туѣегъ млека зла слѣдства необилазе: разрану имъ се уста, поквари стомахъ, добію повраѣиванѣ, цревопролитіє, водєну болєсть главе, и понайвыше, падши у суву болєсть, на брзо жалостный животь свой окончаваю (ГП – Ч 1836: 16).

ПОВРАѢИВАЊЕ с <повраѣиванѣ> *избацивање садржаја желуца кроз уста, ригање, бљување.* – Такоѣеръ некъ недопусти неискуснымъ бабицама новороѣєному коекакве цревопролителне сокове у грло сипати; ерѣ ови лако грчеве, грижу, запалєніє желудка, црева, опасно повраѣиванѣ, цревопролитіє и друга зла узроковати могу; а нису нуждны: ерѣ, као што реко, перво млеко найболѣ дєтєта желудкачь чисти (ГП – Ч 1836: 17).

ПОКВАРЕНИ ЗУБ м <покварєнный зубъ> *нездрав зуб (са каријєсом и сл.).* – Ерѣ много пута плювачка, особито после страсти какве, иль ако се покварєнный зубъ у усти налази, врло зла за здравлѣ дєтєта слѣдства произвести може (ГП – Ч 1836: 48).

ПОКВАРИТИ сврш. *довести у лоше, болєсно, мучно, непријатно стање; оштеѣєње.*

Изр. **покварити желудац** – Но ако башъ то и ніе, опеть сироте мале туђегъ млека зла слѣдства необилазе: разрану имъ се уста, поквари стомахъ, добию повраћиванѣ, цревопролитіе, водену болестъ главе, и понайвыше, падши у суву болестъ, на брзо жалостный животъ свой окончаваю (ГП – Ч 1836: 16). Ова може чрезу преправлянѣ силнога млека ослабити и свакояке болести на себе навући; оно пакъ чрезу много ело желудацъ покварити, повраћиванѣ, цревопролитіе, грижу, и друга зла добити може (ГП – Ч 1836: 19).

покварити стомах – Но ако башъ то и ніе, опеть сироте мале туђегъ млека зла слѣдства необилазе: разрану имъ се уста, поквари стомахъ, добию повраћиванѣ, цревопролитіе, водену болестъ главе, и понайвыше, падши у суву болестъ, на брзо жалостный животъ свой окончаваю (ГП – Ч 1836: 16). Ова може чрезу преправлянѣ силнога млека ослабити и свакояке болести на себе навући; оно пакъ чрезу много ело желудацъ покварити, повраћиванѣ, цревопролитіе, грижу, и друга зла добити може (ГП – Ч 1836: 19).

ПОРОДИЛЬНА ГРОЗНИЦА ж <породильна грозница> lat. febris puerperalis (Батут) *болест породилье после порођаја у виду фебрилног стања, бабиња грозница*. – И сама страшна она породильна грозница, коя породилѣ илядама у вѣчностъ преселява, по многи славны лекара мнѣнію, одъ разудареног по тѣлу млека произылази, и понайвыше на оне, кое недою, напада; нити е мало

число жена, кое су само збогъ пренебрегнутогъ доеня хектику, водену болестъ, свакояке душевне болести и проч: на себе навукле (ГП – Ч 1836: 13).

ПРЕРАНИ РОЂАЈ м <прераный рођай> *сувише ран, врло ран, који је пре времена порођаја*. – Девочице, кое се измалена іоштъ на нѣга навикну, носе га понайвыше и онда іоштъ, кадъ се већъ удаду, и трудне постану; онда пакъ управъ убиточно естъ, ерѣ разширеніе материце и изображеніе детета препятствуюћи прераный, или безвременый рођай узрокуе (ГП – Ч 1836: 66).

ПРИШТ м <приштъ> lat. furunculus (Батут) *гнојно запаљење ткива на површини коже, чир*. – Но съ овимъ задовольити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неударая уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

ПРОТЕРАТИ сврш. <протерати*> lat. diarrhoea *напрасно испразнити црева у виду ретке, слузав, често крваве столице*. – Кадъ дано средство 3 – 4 пута дете протера, и оно стане чрезу сисанѣ устница, песница, илѣ перстиѣна ести зактевати, то му дойкиня одма сисе дати може (ГП – Ч 1836: 34).

ПРОТИСЛИ м мн. <протисли> *веома јаки болови при којима болесник осећа као да је ударен ножем, протисци, пробади.* – Овако дете стомахъ обтеретити неће, а матиће избегнути многа коекаква зла, као: боль прсию, протисли, сувость уста, кашаль и проч. коя бы ю, кадъ ова наблюдавала небы, врло лако мучити могла (ГП – Ч 1836: 21).

ПРСТЕ ПРИШТИНУТИ сврш. <прсте приштинути> *притиснути, пригњечити прсте.* – Никадъ близу врата деца некъ се неиграю, еръ чрезъ хитро отворенѣ яко удерена быти могу, особито укланяти ии валя отъ отворены сандука, еръ се ови лако затворити, и прсте имъ приштинути могу (ГП – Ч 1836: 85).

ПРСТИЋЕ РАЗДРУСКАТИ сврш. <прстиће раздрусати> *размрскати, раздробити прсте.* – Већимъ децама коя већ оду, и играчке свое отъ едногъ места на друго вуку, неваля врло тешке ствари давати, еръ се съ нима усиливаю, и лако ии на ноге испустити, и прстиће раздрусати могу (ГП – Ч 1836: 85).

Р

РАЗБОЛЕТИ СЕ сврш. <разболети се*> *бити захваћен болеићу, постати болестан.* – Ако се за време доеня време кодъ матере покаже, то она свободно далѣ доити може; еръ збогъ нѣга нити ньой, нити дедету шкода какова слѣдовати може. – Затрудни л' мати за време доеня, то отма доеня нека се окане, еръ оно: 1. Зачатогъ плода изображеніе препяствуе. 2. Матеръ

слаби. 3. Сисаюћегъ дедета здравлѣ, лишаваяюћи га доволне ране, нарушава. – Случил' се да се мати за време доеня разболе, то отма отъ искусногъ лекара совѣта некъ замоли, еръ само овай, добро испитавши станѣ нѣзино, опредѣлити може, валя ли и далѣ да дои, или велике дужности да се отрече (ГП – Ч 1836: 26).

РАЗРАНИТИ УСТА сврш. <разранити уста*> *добити ране на устима, повредити уста.* – Но ако башъ то и ніе, опетъ сироте мале тућегъ млека зла слѣдства необилазе: разрану имъ се уста, поквари стомахъ, добию повраћиванѣ, цревопролитіе, водену болестъ главе, и понайвыше, падши у суву болестъ, на брзо жалостный животъ свой окончаваю (ГП – Ч 1836: 16).

РАЗРОК, -ка, -ко <разрокъ*> lat. straboticus (Батут). *коме је свако око управљено у другом правцу, зрикав.* – Ако за време доеня обадве сисе задоста млека имаю, то садъ одну, садъ другу детету пружати валя; еръ ако оно све еднако изъ исте сисе узсиса, лако разроко, или кривы леђа постати може. Особито некъ се Мати, да после силніе какове страсти, као: страха, гнѣва, жалости, радости и т.д. такођеръ после великогъ движенія тѣла, назеба, и проч. нафришко дете ненадои, еръ чрезъ речена се у ньой млеко тако поквари, да као отровъ на дете дѣйствуе; повраћиванѣ, цревопролитіе, грижу, грчеве, да и саму напрасну смертъ кадкадъ преузрокуюћи (ГП – Ч 1836: 20).

РАК м <ракъ> lat. *cancer* *тешка болест која обухвата разне врсте малигних тумора*.

Изр. **рак материце** м <ракъ материце> – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднимъ и найопаснимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногъ узрока свету дня дужность пренебрегаваю, отъ правдолюбиве природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

рак сиса м <ракъ сиса> – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднимъ и найопаснимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногъ узрока свету дня дужность пренебрегаваю, отъ правдолюбиве природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое

природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

РАНА ж <рана> lat. *vulnus*; *повреда телесног ткива изазвана оштрим оруѣем, опекотином, озеблином и др.*

Изр. **ране сиса** ж <ране сиса> – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднимъ и найопаснимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногъ узрока свету дня дужность пренебрегаваю, отъ правдолюбиве природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

уста ране ж <ране уста> – Особито некъ се клоне, операцие, кое къ нѣма не принадлеже, извршавати, као: претискати отечену главу, рѣшити зарашенъ езыкъ и т.д. Ерь перво лако жестоко запаленіе мозга, друго пакъ гадне уста ране узроковати може (ГП – Ч 1836: 7).

РАЊАВ, -ва, -во *који је пун рана, покривен ранама, изранављен.*

Изр. **рањава уста** ж <ранява уста*> – Но пре него што иста детету првѣи путъ сисе даде, нужно е најпре да се окупа, и цело тѣло, особито сисе добро опере, а после донешено млеко изцеди; ерѣ ако е пре какво съ рањавымъ устма дете надоила, то исту болестъ и на новогъ питомца лако пренети може (ГП – Ч 1836: 34).

рањаве ноге ж <раняве ноге> – Но съ овимъ задоволити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараяу уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, рањаве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

рањаве руке ж <раняве руке> – Но съ овимъ задоволити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараяу уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, рањаве ил' отечене ноге, ил' руке,

внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

рањаве сисе ж <раняве сисе> – Налази се и тако несреѣны матера, кое макарѣ да можностъ доеня притяжаваю, опетѣ дужностъ ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвеѣтъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. (27) 3. Кое болестне сисе, као краставе, рањаве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рѣаво млеко имаду. 5. Кое крвѣ плую или блую. 6. Кое наклоностъ къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 28).

РАШИРЕНИЈЕ МАТЕРИЦЕ с <разширеніе материце> *раширење, повећање обима, проширење материце.* – Девойчице, кое се измалена іоштъ на нѣга навикну, носе га понайвыше и онда іоштъ, кадъ се веѣ удаду, и трудне постану; онда пакъ управъ убиточно естѣ, ерѣ разширеніе материце и изображение детета препятствуюѣи преранѣи, или безвременѣи роѣай узрокуе (ГП – Ч 1836: 66).

РУКУ УГАНУТИ сврш. <руку уганути> *повредити руку прекомерним напињањем зглоба, истезањем зглобних тетива, искренути зглоб, ишчашишти.* – У првомъ случаю ће найвыше на

ручицы, съ коіомъ е главу отъ якогъ ударца сачувало, или ти пакъ на стражницы одну модрицу добити, у другимъ пакъ може руку уганути, сломити и проч (ГП – Ч 1836: 77).

С

СВРАБЕЖ м <сврабежъ> lat. pruritus (Батут) **1.** *осећај голицања и пецкања на кожи која подстиче на чешање; свраб.* - Ако бы се дакле видило, да се гадъ овай на главы купити начинъ, и да чрезъ купанъ у чистой воды неће да сиђе, то га са сапуномъ спрати валя, ерь изображена већ кора сврабежъ, боль, запаленіе коже на главы, загноеніе, красте и друга зла узрокуе, препятствуе испареніе главе, растенъ косе и проч (ГП – Ч 1836: 88).

СЛАБ, -ба, -бо *који није довољно јак, чврстог телесног састава.*

Изр. **слаба кичменица** ж <слаба кичменица*> – Никадъ неваля дете пре 11-огъ живота месеца на ноге устаяти, стояти, иль одити учити; ерь до овогъ времена, ноге, кичменица, и друге кости тако су слабе, да безъ великогъ вреда цело тело одржати нипошто немогу (ГП – Ч 1836: 76).

слабе кости ж <слабе кости> – Никадъ неваля дете пре 11-огъ живота месеца на ноге устаяти, стояти, иль одити учити; ерь до овогъ времена, ноге, кичменица, и друге кости тако су слабе, да безъ великогъ вреда цело тело одржати нипошто немогу (ГП – Ч 1836: 76).

слабе ноге ж <слабе ноге> – Никадъ неваля дете пре 11-огъ живота месеца на ноге устаяти, стояти, иль одити учити; ерь до овогъ времена, ноге, кичменица, и друге кости тако су слабе, да безъ великогъ вреда цело тело одржати нипошто немогу (ГП – Ч 1836: 76).

СЛАБОСТ ж <слабость> *изнемоглост, немоћ, недостатак снаге, јачине.* - Избегавати валя много перфъ, ерь ово велику врућину, немирно спаванъ, ружне сне, зной, слабость и проч: узрокуе (ГП – Ч 1836: 67).

СЛОМИТИ сврш. *падом или ударом изазвати лом кости*

Изр. **сломити руку** <сломити руку> – У првомъ случаю ће найвыше на ручицы, съ коіомъ е главу отъ якогъ ударца сачувало, или ти пакъ на стражницы одну модрицу добити, у другимъ пакъ може руку уганути, сломити и проч (ГП – Ч 1836: 77).

СТЕНИЦА ж <стеница> (обычно мн) *породица инсеката, паразита Heteroptera са неједнаким крилима и ропцем за сисањем које изазивају сварб и осип код човека.* – Много пута дете плаче што е здраво стегнуто, што на нечистой постельицы лежати мора, што му е тѣло зло положеніе има, што га скупљни у утробы ветровы муче, што га стенице, ил' буде колю и т.д. ако се дакле у овымъ обстоятелствама стегнуте свезе попусте, ако се дете изъ нечистогъ одѣла у чисто преобуче, ако се отъ ветрова чрезъ тренъ трбуа съ врућим фланеломъ, илити пакъ чрезъ еданъ

клистиръ опрости, акосе отъ бува ил' стеница отроби, ако му се тѣлу добро положеніе даде; то се оно на ново безъ свакогъ ела утиша и сладко заспи (ГП – Ч 1836: 18).

СТОМАХ ОПТЕРЕТИТИ сврш. <обтеретити стомахъ> *довести у теже стање стомак, прејести се.* – Ако се, као што обично бива, време рођај дојкинѣ съ истымъ матере неслаже, сирѣчь ако е она пре родила, то млеко нѣно већ неће моћи желудаць детета очистити, зато дакле детету найпре – но чрезъ лекара – цревопролителный сокъ какавъ дати треба, ерѣ другачіе дете стомахъ обтеретити и разболетисе може (ГП – Ч 1836: 34).

СУВОСТ м <сувость> *осећај недостатка влажности.*

Изр. **сувост грла** <сувость грла> – Но и овде има изјатія; ако е сирѣчь Мати, или дојкиня врло слаба, илѣ мало млека имаде, дете напротивъ яко и при добромъ апетиту, ако оне при доеню боль прсию сувость уста и грла, зуянѣ ушію осећаю; а дете поредъ овы безъ свакогъ узрока неспокойно спавати, бледити, мршавити почне, то е, макаръ се првогъ живота месеца збыло, знакъ да дете са самомъ сисомъ задовољно ніе, зато му поредъ ове и друга ела давати почети валя (ГП – Ч 1836: 51)

сувост уста <сувость уста> – Овако дете стомахъ обтеретити неће, а матиће избегнути многа коекаква зла, као: боль прсию, протисли, сувость уста, кашаль и проч. коя бы ю, кадъ ова наблюдавала

небы, врло лако мучити могла (ГП – Ч 1836: 21).

Т

ТВРДА СТОЛИЦА ж <тврда столица*> lat. obstipatio. *отежано пражњење организма, затвор.* – Ова е особито едно ело за децу, коя су слаба, и често цревопролитіе имаду; обаче здравой децы непрія, особито оной, коя тврду столицу имаю, којой много пута и шкодљива ест; прави се пакъ овако: узми фришкогъ, зрелогъ отъ луске очишѣногъ жира, исецы га на мале комадиће, и изпржи у шерпеньицы као кафу, пакъ онда изтри у ситанѣ пра (ГП – Ч 1836: 44).

ТЕЛА МАНЕ ж <тѣла мане> *телесни недостаток, деформитет, аномалија.* – Ако промыслимо: 1-0 да силне оне болести, с' којима се невина мала дечица онако горко борити мораю. 2-0 Да безчислене оне тѣла мане, као: грбе, криве ноге, руке, вратъ, и т.д. кое неизброиме дечице стасъ онако грозно нарушаваю. 3-е да найпосле и саме оне силне напрасне смерти, кое выше нег' половину новорођены изъ обятія нѣжны родителя онако свирѣпо отргаваю, ако велимъ сва ова промыслимо, то ћемо лако увидити, да начинѣ децу неговати отъ свакогъ и у свакомъ смотренію едно отъ найвећи вниманія заслужуе (ГП – Ч 1836: предговор).

ТЕЊИ НОС с <тећи нос*> *појављивање исцетка из носа, најчешће бала, слина, слузи, цурење из носа (?).* – Но съ овимъ задовољити се нетреба, но за увѣритисе

о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

ТЕЊИ УШИ с <теѣи уши*> *појављивање исцетка из уха, најчешће гнојавог, цурење из ушију (?)*. – Но съ овимъ задовољити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

У

УГЊАВИТИ сврш. <угнявити> *угушити, задавити*. – Ако су цуцле, као што се обычно праве, врло велике, то развалюю уста детета, ако ли су пак врло мале, лако у грло упасти и дете угнявити могу (ГП – Ч 1836: 49).

УДАРИТИ НОГЕ сврш. <ударити уста*> *имати лош мирис ногу*. – Но съ овимъ задовољити се нетреба, но за

увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

УДАРИТИ УСТА сврш. <ударити уста*> *имати лош мирис из уста*. – Но съ овимъ задовољити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

УМИРАЊЕ с <умиранѣ> *губљење знакова живота, падање у стање гашења животних функција живих организма*. – И сама страшна она породильна грозница, која породилѣ илядама у вѣчностъ преселява, по многи славны лекара мнѣнію, одъ разудареног по тѣлу млека произылази, и понайвыше на оне, кое недою, напада; нити е мало число жена, кое су само збогъ пренебрегнутогъ доеня хектику, водену

болестъ, свакояке душевне болести и проч: на себе навукле. Ако сва добра посмотримо лако ћемо увидити. 1-о да оне матере, кое деца својой сису отричу великомъ числу гадны и опасны болести на себе подлажу, отъ кои оне, кое чада своя саме дое, врло редко страдаю; слѣдователно 2-о да и умиранѣ оны матера, кое недою, много веће быти мора, неголи оны кое дужнсть ову исполняваю (ГП – Ч 1836: 13–14).

УМРЕТИ сврш. <умрети*> *престати живети, преминути*. – Неможе мати свету доеня дужнсть извршавати у слѣдуюћимъ случаевима: 1. Ако умре. 2. Ако су іой сисе зло развеее, ако су іой брадавице тако мале, велике ил' дубоко ураштене, да дете нипошто сисати не може (ГП – Ч 1836: 27).

УРАШТЕНЕ БРАДАВИЦЕ ж <ураштене брадавице> (обично мн.) *урагле, увучене брадавице*. – Неможе мати свету доеня дужнсть извршавати у слѣдуюћимъ случаевима: 1. Ако умре. 2. Ако су іой сисе зло развеее, ако су іой брадавице тако мале, велике ил' дубоко ураштене, да дете нипошто сисати не може (ГП – Ч 1836: 27).

УСТА РАЗРАЊАВИТИ сврш. <разрањавити уста> *учинити уста рањавим, повредити на више места*. – Пре него што дете сисати почне, добро е брадавицу съ млекоомъ мало поквасити; а после свакогъ доеня валя уста детета съ мокромъ крпицомъ обвіенымъ прстомъ добро отрти, ерѣ заоставше у нима млеко лако ускиснути и уста разрањавити може (ГП – Ч 1836: 19).

Ф

ФРАС м <фрасъ> *грч који настаје из страха (нарочито код мале деце)*². – Пазити вали да се дете напрасно чрезъ какву лупу изъ сна нетргне, ерѣ збогъ тога многа зла, кадкадъ и самъ фрасъ добити може (ГП – Ч 1836: 70).

Х

ХЕКТИКА ж <хектика*> *плућна туберкулоза, сушица*. – Налази се и тако несрећны матера, кое макарѣ да можнсть доеня притяжаваю, опетъ дужнсть ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвећъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. (27) 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рђаво млеко имаду. 5. Кое крвѣ плую или блюю. 6. Кое наклоность къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 28).

ХУДО УКОЧЕЊЕ с <худо укоченѣ*> *трајна укоченост, непокретност*

² У *Медицинском речнику* др А. Костића наводи се да је фрас *lat. eclampsia infantum грчење тела код деце узроковано повишеном телесном температуром*.

појединих делова тела. -Найвеће втеченіе у животъ и здравлѣ како совершенногъ човека, тако и малогъ дедета, имаде раана. Выше него една трећа часть дече само због злочесте раане умире. Рђава е раана такођеръ узрокъ, да се силна деца съ худым укоченымъ и грбавымъ тѣломъ по земљи вући мораю; кою бы поредъ пристойне раане на дику и радость родителя, па обрану отечества красно израстила была (ГП – Ч 1836: 10).

Ц

ЦРВЕН ОКОЛО ПУПКА м <црвень около пупка> *црвенило пупка на новорођенчету.* – Крпица съ коіомъ се пупакъ покрива, може се, докъ пупчи чворъ неотпадне съ путеромъ ил' зейтиномъ мазати, а после докъ се годъ около пупка црвень види, съ ракіомъ (ГП – Ч 1836: 62).

ЦРЕВА СРАСТЕЊЕ с <срастенѣ црева> *аномалија црева, спајање црева у једну целину растући, везивање, завезивање црева.* – Кровотеченіе разширеніе прсію, и растенѣ сиса препятствуе; стомаха дѣйство нарушава; црева одногъ съ другимъ срастенѣ узрокуе (ГП – Ч 1836: 66).

ЦРЕВОПРОЛИТИЈЕ

<цревопролитіе> lat. *diarea учестало пражњење црева у облику ретке, слузаве, често кржаве столице.* – Ова е особито едно ело за децу, коя су слаба, и често цревопролитіе имаду; обаче здравой децы непріа, особито оной, коя

тверду столицу имаю, коіой много пута и шкодљива естѣ; прави се пакъ овако: узми фришкогъ, зрелогъ отъ люске очишћеногъ жира, исецы га на мале комадиће, и изпржи у шерпеньицы као кафу, пакъ онда изтри у ситанѣ пра (ГП – Ч 1836: 44).

ЦРНКАСТА КОРИЦА с <црнкаста корица> *помало црна, тврда корица од секрета, слузи, слина у носу (?).* – Зато ако се опази, да е носъ нечистъ, да се у нѣму отъ осушени бала црнкаста корица каква ватати почне, то ю найпре съ неосолѣномъ масѣу намазати, и тако откешати, а после съ прстомъ изчистити валя (ГП – Ч 1836: 90).

Ч

ЧВОРНОВИТЕ СИСЕ ж <чворновите сисе> *квргасте дојке, пуне квржица, чворова.* – Налази се и тако несређны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опетъ дужность ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ дедету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвећъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. (27) 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду (ГП – Ч 1836: 28).

ЧВОРОВИ СИСА ж <чворови сиса> *болесни израштај у организму, квржице.* – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое

свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднімъ и найопаснімъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдененіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч (ГП – Ч 1836: 13).

Ш

ШКРОФУЛА ж <шкрофула*> *израслина на грлу која настаје растом штитне жлезде*. – Тврда и врло густа ела узрокою грижу, цревопролитіе, наклоность къ гукама (шкрофулама), добрацу (rhachitis), сувой болести, много пута и саму напрасну смртъ (ГП – Ч 1836: 51).

ШЛАЈМ м <шлаймь*> *слузав испљувак, слуз*. – Боль кодъ мале деце понайвыше производи отъ скуплѣны у утробы ветрова, отъ загушене у каковой тѣла части крви, и отъ скуплѣногъ у белой джигерицы шлайма, пакъ шта узроке ове

лакше него дречанѣ удалить може (ГП – Ч 1836: 73).

ШУГА ж <шуга*> *заразна кожна болест праћена великим сврабом, коју изазива паразит шугарац*. – Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опетъ дужность ову извршавати несмеду; ерь бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ дедету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвећъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рђаво млеко имаду. 5. Кое крвь плюю или блюю. 6. Кое наклоность къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 28).

5. Закључак

У делу *Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама* Гаврила Пекаровића (1836) забележене су 163 термиолошке јединице, од чега су 54 изрази. Након поређења са савременим медицинским речницима (*Вишејезички медицински речник и Медицински лексикон*), можемо закључити да је медицинска терминологија прилично измењена јер савремену медицинску терминологију чине углавном интернационализми (*Rječnik hrvatskoga ili srpkog jezika JAZU I–XXIII* 1880-1976; Вујаклија 1961; Клајн и Шипка 2006). Развијен термиолошки систем домаћих назива у анализираном делу сведочи о преданом раду Гаврила Пекаровића, зачетника српске педијатрије. На крају би се могло поставити питање због чега је процес формирања терминологије текао у смеру усвајања туђих термина (в.

Катић 1982). Једини оправдан одговор на ово питање био би развој науке и губљење пуризма, који отварају врата ка најједноставнијем моделу за богаћење лексикона – позајмљивању, а како се развија наука тако се и термилошки систем шири, те се самим тим створила и тежња ка усвајању заједничке медицинске интернационалне терминологије, која би омогућила бржу размену информација и успешнију комуникацију (Бјелаковић 2004: 32). Ова грађа свакако пружа низ могућности за даља истраживања, а једно од њих би могло бити – *Зашто човек у свакодневној комуникацији каже да има упалу плућа, а не пнеумонију?*

ИЗВОРИ

Пекаровић, Гаврил (1836). *Чадољуб или неговање деце у првим живота годинама*. Будим.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелаковић, Исидора (2004). Називи за болести у лекарушама са територије Војводине у 19. веку. *Прилози проучавању језика*. Нови Сад. 34.
- Бјелаковић, Исидора Г. (2013). Предлог микроструктуре речника славеносрпског језика. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. 61/3: 803–809.
- Бјелаковић, Исидора и Цветковић-Теофиловић, Ирена (2017). Макроструктура и микроструктура Речника славеносрпског језика (огледна свеска). *Речник славеносрпског језика. Огледна свеска* (ур. И. Бјелаковић, И. Цветковић-Теофиловић, А. Милановић). Нови Сад: Матица српска. 17–32.
- Бјелаковић, И. (2017). *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*.
<<http://www.dvaper.rs/resursi/Isidora-Vjelakovic-Terminologija-kod-Srba.pdf>>
- Вујаклија, Милан (1961). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
- Гортан-Премк, Даринка (1988). О месту термина у лексичком фонду. У: *Научни састанак слависта у Вукове дане. Терминологија- теорија и пракса*, 18/1. Београд. 15–21.
- Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јовановић, Батут, Милан (1887). *Грађа за медицинску терминологију*. Нови Сад.
- Кашић, Јован (1984). Извори и грађа за речник славеносрпског језика. У: *Лексикографија и лексикологија. Зборник радова*. Нови Сад: Матица српска. 91–95.
- Клајн, Иван и Милан Шипка (2006). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Костић, Александар (1987). *Вишејезички медицински речник*. Београд: Нолит.

- Медицински лексикон* (1983). I–II. Београд: Вук Караџић–Larousse.
- Младеновић, Александар (1979). Напомене о транскрипцији и критичком издавању старих српских текстова из XVIII и XIX века. *Зборник за филологију и лингвистику*. Нови Сад, XXII/2: 95–129
- Павловић, Будимир Д. и Милорад Велисављевић (1995). Сећање на првог писца прве српске и југословенске педијатријске књиге о деци. У: *Зборник радова Научног скупа Природне и математичке науке у Срба у 18. и првој половини 19. века*. Нови Сад: Српска академија наука и уметности, Огранак-Универзитет – Матица српска. 155–159.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIV. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1969.
- Станојевић, Владимир (1953). *Историја медицине*. Београд – Загреб: Медицинско издавачко предузеће „Медицинска књига”.
- Токин, Милан (1953). Стеријин пријатељ др Гаврило Пекаровић: прилог историји медицине у Војводини. *Рад војвођанских музеја*. Бр. 2. Нови Сад: Војвођански музеј. 161–170.
- 700 година медицине у Срба* (1971). Београд: Галерија Српске академије наука и уметности.

*

- Macanović, Ana (2018). *Srpska jezikoslovna terminologija u 19. veku*. Beograd: Institut za srpski jezik.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. JAZU I–XXIII. Zagreb, 1880–1976.
- Skok, Petar (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–4. Zagreb.
- Šipka, Danko (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.

Aleksandra Tabak

THE LEXICOGRAPHIC TREATMENT OF TERMINOLOGY FOR DISEASES, SYMPTOMS AND SIGNS IN OPUS “ČADOLJUB ILI NEGOVANJE DECE U PRVIM ŽIVOTA GODINAMA” BY GAVRIL PEKAROVIĆ (1836)

SUMMARY

This paper represents dictionary of terminology for diseases, symptoms and signs noted in opus “Čadoljub ili negovanje dece u prvim života godinama” written by Gavril Pekarović in 1836. Besides dictionary, the thesis gives basic information about medicine as science discipline in Serbian history and the data are compared with contemporary medical dictionaries “Višejezički medicinski rečnik” and “Medicinski leksikon”.

KEYWORDS: terminology for diseases, symptoms, signs, terminology, medicine, 19th century.

Мер Александра Табак
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
anjatabak5@gmail.com

